

Ryszard KLAMUT¹

NIEKTÓRE SOCJOKULTUROWE UWARUNKOWANIA OCENY DECYZJI WYBORCZYCH

Prezentowany artykuł przedstawia zróżnicowanie ocen decyzji wyborczych ze względu na socjokulturowe charakterystyki wyborców. Badania zostały przeprowadzone kwestionariuszem oceny sytuacji decyzyjnych skonstruowanym na bazie dyferencjału semantycznego Osgooda na ponad stuosobowej grupie respondentów. Uzyskane wyniki potwierdzają znaczenie podstawowych zmiennych, jak płeć, aktywność zawodowa, miejsce zamieszkania, jako istotnych czynników różnicujących decyzje wyborcze.

1. WPROWADZENIE TEORETYCZNE

Człowiek jest istotą społeczną. By żyć w grupie społecznej, wykształcił różne sposoby funkcjonowania i współuczestnictwa w aktywności grupy. W cywilizacji Zachodu najbardziej powszechnym i najbardziej rozwiniętym systemem społecznym jest demokracja. Polega ona na współuczestniczeniu obywateli w rządzeniu krajem. Ten udział nie jest bezpośredni, jak w starożytnej Grecji, gdzie każdy wolny mężczyzna mógł bezpośrednio uczestniczyć w podejmowaniu decyzji dotyczących własnej ojczyzny. Z przyczyn obiektywnych (zbyt wielu uczestników życia społecznego) aktualnie funkcjonuje demokracja pośrednia, w której obywatel ma możliwość wyboru własnego przedstawiciela w zgromadzeniu określającym prawo w państwie. Obywatel demokratycznego kraju ma dwa rodzaje praw wyborczych: bierne (być wybranym do grupy sprawującej władzę) i czynne (wybierać przedstawicieli władzy).

W aktywności politycznej osoba realizująca swoje czynne prawo wyborcze ma do rozstrzygnięcia dwie kwestie:

1. czy w ogóle podjąć wybór, wziąć udział w wyborach i oddać głos,
2. jeśli odpowiedź na pytanie pierwsze będzie pozytywna, wówczas na kogo głosować, jakiego kandydata wybrać.

Dwukrotnie pojawia się problem decyzji, istotny tak ze strony wybieranego, jak i wybierającego. W pierwszej sytuacji pojawia się problem aktywności/bierności politycznej². W drugiej sytuacji prezentowany rodzaj zachowań wyborczych określa się terminem decyzja lub preferencja wyborcza³.

Preferencja wyborcza dotyczy wskazania preferowanego kandydata czy partii politycznej. Jest decyzją, jednak nie jest obciążona ciężarem egzystencjalnym i poznawczym

¹ Dr Ryszard Klamut, Zakład Nauk Humanistycznych, Wydział Zarządzania i Marketingu, Politechnika Rzeszowska.

² K. Skarżyńska, *Aktywność i bierność polityczna* [w:] *Podstawy psychologii politycznej*, red. K. Skarżyńska, Zysk i S-ka, Poznań 2002, s. 27.

³ K. Korzeniowski, *Psychospołeczne uwarunkowania zachowań wyborczych* [w:] *Podstawy psychologii politycznej*, red. K. Skarżyńska, Zysk i S-ka, Poznań 2002, s. 239.

(związanym z wagą przetwarzania informacji). Brak w niej przekonania, że taka deklaracja rodzi określone konsekwencje. Rzeczywisty udział w wyborach, oddanie głosu na wybranego kandydata jest bardziej angażujące, więc w tym kontekście bardziej uzasadnione jest stosowanie pojęcia *decyzja wyborcza*. Ten właśnie aspekt stanowić będzie przedmiot analiz niniejszego artykułu.

Decyzje wyborcze są jednym z rodzajów decyzji podejmowanych przez człowieka w ciągu życia. W literaturze przedmiotu spotkać można różne podziały sytuacji decyzyjnych. Jako kryteria wskazuje się kategorie treściowe oraz formalne.

W perspektywie treściowej przedmiotem decyzji może być każdy obszar ludzkiej aktywności, stąd wyróżnić można choćby decyzje konsumenckie, menedżerskie, finansowe, dotyczące własnej przyszłości (np. decyzje życiowo doniosłe) czy polityczne (wyborcze)⁴.

W perspektywie formalnej w charakterystyce odrębnych rodzajów decyzji przyjmuje się najczęściej cztery wymiary: otwartość-zamkniętość, pewność - niepewność, statyczność-dynamiczność oraz prostota-złożoność⁵. Odnosząc się do wyróżnionych kategorii podziału decyzje wyborcze można scharakteryzować jako sytuacje decyzyjne zamknięte, złożone, niepewne i dynamiczne⁶.

Podejmowanie różnych decyzji, także decyzji wyborczych, jest procesem często długotrwałym, przebiegającym w podobny sposób⁷. Najczęściej wyróżnia się w nim trzy fazy i odpowiadające im trzy odrębne kategorie procesów przetwarzania informacji. To: procesy przeddecyzyjne, decyzyjne oraz postdecyzyjne⁸.

Procesy przeddecyzyjne obejmują aktywność umysłową dotyczącą przygotowania wystarczających i właściwych informacji dla podjęcia efektywnej decyzji. Procesy decyzyjne prowadzą do wyboru najkorzystniejszej alternatywy przy wykorzystaniu określonych strategii poznawczych i uwzględnieniu różnych uwarunkowań wewnętrznych (decydenta) oraz zewnętrznych (sytuacyjnych). Procesy postdecyzyjne dotyczą oceny podjętej i zrealizowanej decyzji, służą radzeniu sobie z komplikacjami związanymi ze spostrzeganą niesłusnością wyboru oraz pomagają wyciągać wnioski na przyszłość⁹.

Pierwszym etapem procesu podejmowania decyzji jest ocena problemu decyzyjnego i utworzenie jego reprezentacji poznawczej. Informacje, które mają znaczenie w obszarze tworzenia reprezentacji poznawczych decyzji wyborczych, dotyczą działań sejmu, rządu i opozycji, aktywności kandydatów przed okresem kampanii wyborczej i w jej trakcie.

⁴ C. S. Nosal, *Psychologia decyzji kadrowych*, Wydawnictwo Profesjonalnej Szkoły Biznesu, Kraków 1997; C. Walesa, *Psychologiczna analiza decyzji życiowo-doniosłych – empiryczne badania wybranych grup młodzieży*, [w:] *Wykłady z psychologii w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim 1985/86*, red. A. Biela, Z. Uchnast, T. Witkowski, RW KUL, Lublin 1988, s. 277–350; K. Bolesta-Kukułka, *Decyzje menedżerskie*, PWE, Warszawa 2003; K. Skarżyńska, *Psychologia polityczna: główne tematy, ważniejsze dokonania i fazy rozwoju*, [w:] *Podstawy psychologii politycznej*, red. K. Skarżyńska, Zys i S-ka, Poznań 2002, s. 11–23.

⁵ J. Koziński, *Psychologia procesów przeddecyzyjnych*, PWN, Warszawa 1969; J. Koziński, *Psychologiczna teoria decyzji*, PWN, Warszawa 1977; C. S. Nosal, *Psychologia myślenia i działania menedżera*, Wydawnictwo AKADE, Kraków 2001.

⁶ R. Klamut, *Ocena poznawcza decyzji wyborczych w kontekście innych rodzajów decyzji*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowskiej, Ekonomia i Nauki Humanistyczne” (w druku).

⁷ J. T. Jost, J. Sidanius, *Challenges of Decision-Making*, [w:] *Political psychology: key readings*, red. J. T. Jost, J. Sidanius, Psychology Press, New York 2004, s. 241; R. R. Lau, D. P. Redlawsk, *How Voters Decide: Information Processing during Election Campaigns*, Cambridge University Press, New York 2007.

⁸ J. Koziński, *Psychologiczna teoria...*; T. Tyska, *Analiza decyzyjna i psychologia decyzji*, PWN, Warszawa 1986.

⁹ E. Nęcka, J. Orzechowski, B. Szymura, *Psychologia poznawcza*, WN PWN, Warszawa 2006, s. 584.

Wyborcy uczestniczą w większym lub mniejszym stopniu w przekazie medialnym jako uczestnicy życia społecznego, stając się odbiorcami kampanii wyborczej. Nawet więc bez szczególnego wysiłku podejmowanego przez nich w tym zakresie, docierają do nich informacje o kandydatach, partiach, liderach. Na bazie tych informacji wyborcy tworzą reprezentacje poznawcze poszczególnych partii, porównują je z sobą i to porównanie jest podstawą do podjęcia wyboru – z punktu widzenia wyborców – najlepszego. Efektem procesów przeddecyzyjnych jest przygotowanie materiału poznawczego (reprezentacji poznawczej) służącego do wyróżnienia jednej, najkorzystniejszej alternatywy we właściwej fazie decyzyjnej (drugiej fazie procesu podejmowania decyzji)¹⁰.

Tworzenie reprezentacji poznawczej odbywa się przy wykorzystaniu określonych kategorii opisowych. Psychologia decyzji wskazuje, że dla każdego problemu decyzyjnego istnieje pewna właściwa struktura opisu. Autorzy wskazują na różne charakterystyki mające znaczenie w opisie podejmowanych decyzji¹¹. Wiążą się one z oceną sytuacji decyzyjnych i ich możliwych alternatyw; zalicza się do nich: ważność (znaczenie), trudność, ryzyko, świadomość decyzji, konsekwencje. Wyróżnić można również istotne kategorie zbiorcze jednostkowych aspektów oceny, którymi są z jednej strony perspektywa obciążenia decyzją, charakterystyczna dla decyzji ryzykownych, z drugiej strony natomiast perspektywa wartościowania (opisana w układzie emocjonalność–racjonalność)¹². Perspektywa emocjonalno-racjonalna odnosi się do podstawowych kategorii oceny rzeczywistości¹³, perspektywa obciążenia psychicznego natomiast – do trudności decyzji, dostrzegania konsekwencji ich podejmowania i oceny niepewności¹⁴.

Jednym z problemów, które zajmują najwięcej miejsca w badaniach i analizach teoretycznych psychologii polityki, jest są przyczyny oddawania głosów na określone partie czy polityków¹⁵. W tym kontekście pojawiają się ważne pytania o zróżnicowanie reprezentacji poznawczych decyzji wyborczych i wskazanie uwarunkowań tych różnic. Taka wiedza może mieć bardzo praktyczne znaczenie w tworzeniu przekazu politycznego bardziej dostosowanego do wyborców. Może mieć także znaczenie w lepszym rozumieniu aktywności politycznej obywateli demokratycznego państwa.

Teorie opisujące zachowania wyborców i czynniki powodujące określone decyzje wyborcze wskazywały już od początku psychologicznych badań aktywności politycznej na znaczenie czynników socjokulturowych. Znaczenie podstawowych zmiennych opisują-

¹⁰ J. Koziński, *Psychologia procesów...*; E. Nęcka, J. Orzechowski, B. Szymura, *Psychologia poznawcza*, s. 584; R. Crozier, R. Ranyard, *Cognitive Process Models and Explanations of Decision Making*, [w:] *Decision Making: Cognitive Models and Explanations*, red. R. Ranyard, W. R. Crozier, O. Svenson, Routledge, New York–London 1997, s. 12.

¹¹ T. Tyska, *Analiza decyzyjna...*

¹² M. Goszczyńska, *Percepcja i akceptacja ryzyka*, [w:] *Psychologia i poznanie*, red. M. Majerska, T. Tyska, PWN, Warszawa 1997, s. 268; M. Lewicka, *Is Hate Wiser than Love? Cognitive and Emotional Utilities in Decision Making*, [w:] *Decision Making: Cognitive Models and Explanations*, red. R. Ranyard, W. R. Crozier, O. Svenson, Routledge, New York–London 1997; T. Tyska, T. Zaleśkiewicz, *Racjonalność decyzji*, PWE, Warszawa 2001; S. Epstein, *Cognitive-Experiential Self-Theory*, [w:] *Handbook of Personality: Theory and Research*, red. L. Pervin, Guilford Press, New York 1990.

¹³ T. Maruszewski, *Psychologia poznania*, GWP, Gdańsk 2001; M. Lewicka, *Is Hate Wiser...*; A. Kolańczyk, *Czuję, myślę, jestem. Świadomość i procesy psychiczne w ujęciu poznawczym*, GWP, Gdańsk 1999.

¹⁴ M. Goszczyńska, *Percepcja...*, s. 269; T. Tyska, *Analiza decyzyjna...*; T. Tyska, T. Zaleśkiewicz, *Racjonalność decyzji*.

¹⁵ *Podstawy psychologii politycznej*, red. K. Skarżyńska, Zys i S-ka, Poznań 2002; W. Cwalina, A. Falkowski, *Marketing polityczny. Perspektywa psychologiczna*, GWP, Gdańsk 2006.

cych funkcjonowanie człowieka jest uwzględniane również we współczesnych wieloskładnikowych modelach zachowań wyborczych¹⁶.

Analizy socjologiczne wskazują na duże znaczenie w charakterystykach preferencji wyborczych takich czynników, jak płeć, wiek, miejsce zamieszkania, wykształcenie, aktywność zawodowa, miejsce zamieszkania, wysokość dochodu¹⁷. Można zakładać, że będą one odgrywać ważną rolę także w ocenie decyzji wyborczych. Problem badawczy w prezentowanym artykule dotyczy wskazania różnic w reprezentacjach poznawczych decyzji wyborczych wynikających z wpływu czynników socjokulturowych. Pytania badawcze stawiane w artykule przedstawiają się następująco:

1. które zmienne socjokulturowe różnicują ocenę wyborczych sytuacji decyzyjnych?
2. które wymiary oceny sytuacji decyzyjnych są w większym stopniu stałe i niezwiązane z badanymi zmiennymi?
3. jakie istnieją zależności pomiędzy zmiennymi socjokulturowymi a wyborem określonej partii politycznej?

2. PROCEDURA BADAWCZA

W badaniach zastosowano autorski kwestionariusz oceny sytuacji decyzyjnych. Powstał on w celu opisu formalnych cech reprezentacji poznawczej powstałej w fazie przeddecyzyjnej procesu podejmowania decyzji. Odnosi się do perspektywy obciążenia poznawczego i emocjonalnego oraz perspektywy sposobów przetwarzania informacji nawiązujących do teorii doświadczeniowej Epsteina¹⁸.

Został skonstruowany na bazie dyferencjału semantycznego Osgooda i daje możliwość opisu różnych sytuacji decyzyjnych. Do opisu przyjęto 28 cech, z których każda charakteryzowana była przez dwa przeciwstawne określenia. Odpowiedzi rozkładają się na siedmiostopniowej skali Likerta.

Przy zastosowaniu eksploracyjnej analizy czynnikowej¹⁹ wyróżniono cztery wymiary, które tworzą dwa czynniki odnoszące się do zakładanych perspektyw obciążenia i sposobu przetwarzania informacji. Wyróżnione wymiary opisu sytuacji decyzyjnych to:

- a. *trudność* – odnosi się do oceny poziomu subiektywnej trudności i złożoności analizowanej sytuacji decyzyjnej. Wymiar ten określa, jak skomplikowana jest decyzja dla decydenta i jak wiele czasu wymagało opracowanie jej oceny. Wskaźnik rzetelności wymiaru Alfa Cronbacha wynosi 0,87.
- b. *niepewność* – wskazuje na aspekt odczuwanego napięcia, wynikającego z bycia w sytuacji niepewności i związanego z naciskiem wpływającego czasu. Znaczenie ma również subiektywne przekonanie o skali konsekwencji podejmowanej decyzji. Wskaźnik Alfa Cronbacha wynosi 0,81.
- c. *analiza poznawcza (racjonalność)* – to wymiar charakteryzujący sytuację decyzyjną w kategoriach racjonalnej analizy i wkładanej w tę analizę pracy umysłowej. Wskazuje także na świadomość i poziom przemyślenia analizowanej sytuacji. Odnosi

¹⁶ W. Cwalina, A. Falkowski, *Marketing polityczny...*

¹⁷ *Ibidem*, s. 57.

¹⁸ A. Kolańczyk, *Czuję, myślę, jestem...*

¹⁹ J. Brzeziński, *Metodologia badań psychologicznych*, PWN, Warszawa 2004; G. Król, G. Wieczorkowska, *Budowanie wskaźników za pomocą analizy czynnikowej*, [w:] *Metodologia badań psychologicznych. Wybór tekstów*, red. J. Brzeziński, PWN, Warszawa 2004, s. 410.

się do systemu racjonalnego w teorii Epsteina. Wskaźnik Alfa Cronbacha wynosi 0,74.

- d. *wartościowanie* – to wymiar opisu ewaluatywno-emocjonalnego. Rozciąga się od bieguna wskazującego na spostrzeganie decyzji jako złej, słabej, nieefektywnej, wywołującej negatywne emocje, mało ważnej, do bieguna opisującego decyzję jako istotną, efektywną oraz wzbudzającą pozytywne emocje. Odnosi się do systemu doświadczeniowego w teorii Epsteina. Wskaźnik Alfa Cronbacha wynosi 0,73.

Wyróżnione wymiary tworzą dwa czynniki: *trudność* i *niepewność* stanowią czynnik określony jako *obciążenie decyzją (OD)* (% wariancji wyjaśnionej = 46,82), natomiast *analiza poznawcza* i *wartościowanie* – czynnik określony jako *sposoby przetwarzania informacji (SPI)* (% wariancji wyjaśnionej = 30,92).

W procedurze badawczej osoby badane miały za zadanie najpierw wskazać (i zapisać w kwestionariuszu) nazwę partii politycznej, a następnie opisać na dyferencjale semantycznym decyzję dotyczącą wyboru preferowanej przez siebie partii politycznej. Badani odpowiadali również na pytania dotyczące własnych cech socjokulturowych – płci, wieku, miejsca zamieszkania, aktywności zawodowej oraz wysokości dochodu.

Taka procedura badawcza dała możliwość określenia zależności pomiędzy zmiennymi socjokulturowymi a oceną decyzji wyborczych w dwóch aspektach: formalnym i treściowym. Aspekt formalny dotyczy wyróżnionych wymiarów oceny sytuacji decyzyjnych, natomiast treściowy – wyboru określonej partii politycznej.

Badanie decyzji wyborczych zostało przeprowadzone w ostatnich dniach przed wyborami, czyli 18–20 października 2007 roku. Badane osoby to osoby aktywne politycznie – deklarujące (w odniesieniu do najbliższej przyszłości), że podjęły już decyzję o głosowaniu na konkretną partię, podaną przez nich w kwestionariuszu. Ze względu na czas badania można mówić więc raczej o decyzjach wyborczych (uwarunkowanych poznawczo i egzystencjalnie), a nie o prostych preferencjach wyborczych.

Osobami badanymi byli studenci (również studiów zaocznych) Wydziału Zarządzania i Marketingu Politechniki Rzeszowskiej w liczbie 148. Z tej grupy 136 osób oddało wypełnione kwestionariusze, a 12 osób nie wskazało w nagłówku kwestionariusza partii, na którą mieliby głosować lub oddało kwestionariusz niewypełniony. W grupie badanej 110 osób to kobiety, a jedynie 26 osób to mężczyźni, w wieku 19–47 lat. Pracuje 50 osób, natomiast 84 osoby nie są aktywne zawodowo, bo studiują. W mieście mieszka 73 osób, na wsi 49. Zbadano także poziom dochodu osób badanych. 58 osób (46% badanych) wskazało, że ma na utrzymanie miesięcznie do 500 zł, 45 osób (36%) – 501 do 1000 zł, 12 osób (10% badanych) wskazało dochód w wysokości 1001 do 1500 zł oraz 11 osób (9%) – dochód powyżej 1500 zł. Różnice w liczebnościach grup opisanych przez poszczególne zmienne socjokulturowe wynikają z faktu, że nie wszyscy badani podali pełne dane podania przez wszystkich badanych wymaganych danych.

3. PREZENTACJA WYNIKÓW BADAŃ

Wyniki zebrane w opisany powyżej sposób dały podstawę do przeprowadzenia analiz statystycznych.

A. ASPEKT TREŚCIOWY DECYZJI WYBORCZYCH. Najpierw przedstawione zostały liczebności osób oddających głos na poszczególne partie polityczne uczestniczące w wyborach parlamentarnych oraz charakterystyka wyników w zakresie zależności po-

między wyborem określonej partii a zmiennymi socjokulturowymi. W tabeli 1. zostały one zestawione z ostatecznymi wynikami wyborów parlamentarnych 2007 r. dla tych partii, na które głosowały osoby badane.

Tabela 1. Liczebności osób badanych wybierających określoną partię polityczną w odniesieniu do rzeczywistych wyników wyborczych z 21.10.2007²⁰.

Partie polityczne	Głosujący	Osoby badane	
	%	Liczba	%
PO	41,51	59	43,4
PiS	32,11	42	31,0
LiD	13,15	8	5,9
PSL	8,91	11	8,1
pozostałe	4,32	16	11,6
razem	100	136	100

W przeprowadzonych badaniach na grupie 136 osób uzyskano zbliżone proporcje głosujących na poszczególne partie. Jedynie LiD był partią istotnie mniej reprezentowaną w badaniach w porównaniu z wynikami wyborów. Uzyskane liczebności dały możliwość przeprowadzenia analiz psychologicznych dla wyborców dwóch partii o największym poparciu. To porównanie wydaje się o tyle ciekawe, że obie partie (PO i PiS) to partie o rodowodzie solidarnościowym i szeroko rozumianym prawicowym.

Z badanych uwarunkowań socjokulturowych jedynie płeć i wiek były czynnikami różnicującymi w sposób istotny grupy wyborców PiS i PO. Istotnie więcej kobiet głosowało na PO, przy stosunkowo większej grupie mężczyzn głosujących na PiS ($X^2=4,76$, $p<0,05$). Istotność różnic w odnośnie zmiennej wieku wyborców obu partii badano wykorzystując test t-Studenta. Średni wiek badanych wyborców PO to $M=23,5$ lat przy odchyleniu standardowym $\sigma=3,3$, średni wiek wyborców PiS natomiast to $M=26,9$, przy $\sigma=6,67$. Różnica jest istotna statystycznie na poziomie $p<0,01$ ($t=3,33$). Na PO głosowali więc w większej liczbie młodszy wyborcy i kobiety.

B. ASPEKT FORMALNY DECYZJI WYBORCZYCH. W analizach statystycznych dotyczących charakterystyki formalnych wymiarów decyzji wyborczych zastosowano jednoczynnikową analizę wariancji ANOVA (oraz dla określenia różnic międzygrupowych – test Scheffégo) lub test t dla wykrycia różnic w zakresie poszczególnych wymiarów oceny decyzji wyborczych²¹. Zmienne niezależne stanowią poszczególne podstawowe kategorie socjokulturowe, jak wiek, płeć, miejsce zamieszkania, aktywność zawodowa oraz wysokość dochodu. W kolejnych tabelach przedstawione zostały charakterystyki liczbowe wymiarów oceny dla tych badanych zmiennych socjokulturowych, które w istotny sposób różnicowały ocenę decyzji wyborczych.

Przeprowadzone badania wskazują, że czynnikiem różnicującym ocenę formalnych cech decyzji wyborczych jest miejsce zamieszkania osób podejmujących decyzje. Uzyskane wyniki przedstawia tabela 2.

²⁰ <http://wybory2007.pkw.gov.pl/SJM/PL/WYN/W/index.htm>

²¹ J. Brzeziński, *Metodologia badań psychologicznych*.

Tabela 2. Średnie wartości i odchylenia standardowe wyników w grupach wyróżnionych na podstawie kryterium miejsca zamieszkania w ocenie wyborczych sytuacji decyzyjnych oraz istotne różnice między grupami mierzone testem t.

Wymiary	Średnie		Odchylenia standardowe		t(120)	p
	Miasto	Wieś	Miasto	Wieś		
trudność	3,18	4,08	1,56	1,47	-3,18	0,01
niepewność	3,30	3,54	1,17	1,05	-1,16	ni
racjonalność	5,72	5,21	1,27	1,31	2,15	0,05
wartościowanie	5,38	5,25	0,95	0,83	0,76	ni
OD	3,24	3,81	1,20	1,13	-2,61	0,01
SPI	5,55	5,23	1,01	0,89	1,79	0,07*

N=122 [N miasto=73, N wieś=49]; * – tendencja

OD – obciążenie; SPI – sposób przetwarzania informacji

Miejsce zamieszkania różnicuje ocenę wyborczych sytuacji decyzyjnych w wymiarach *trudność* i *racjonalność* oraz w czynniku *obciążenie*. Trudność decyzji wyborczych jest większa dla mieszkańców wsi. To oni decyzję wyborczą postrzegają jako bardziej obciążoną niepewnością, złożonością oraz negatywnymi konsekwencjami. Dla mieszkańców miast decyzja wyborcza jest raczej prosta i oczywista. Charakteryzuje ich jednocześnie wyższy poziom analiz poznawczych, świadomości i racjonalności. W zakresie czynnika *sposobu przetwarzania informacji* widoczny jest także trend wskazujący na wyższy poziom analiz poznawczych i wartościowania dla mieszkańców miast.

Aktywność zawodowa jest drugim kryterium różnicującym ocenę sytuacji decyzyjnych. Posiadanie pracy i uzyskiwanie dochodów jest podstawą doświadczania poczucia bezpieczeństwa w życiu. Prezentowane wyniki badań wskazują, że aktywność zawodowa stanowi również czynnik różnicujący ocenę sytuacji decyzyjnych. Uzyskane wyniki przedstawia tabela 3.

Tabela 3. Średnie wartości i odchylenia standardowe wyników w grupach wyróżnionych na podstawie kryterium aktywności zawodowej w ocenie wyborczych sytuacji decyzyjnych oraz istotne różnice między grupami mierzone testem t.

Wymiary	Średnie		Odchylenia standardowe		t(124)	p
	pracuje	nie pracuje	pracuje	nie pracuje		
trudność	4,07	3,32	1,46	1,64	2,58	0,01
niepewność	3,79	3,19	0,92	1,14	3,06	0,01
racjonalność	5,39	5,63	1,18	1,33	-0,99	ni
wartościowanie	5,26	5,33	0,82	0,93	-0,45	ni
OD	3,93	3,26	1,06	1,24	3,11	0,01
SPI	5,33	5,48	0,86	1,00	-0,88	ni

N=126 [pracuje N=47, nie pracuje N=79]

OD – obciążenie; SPI – sposób przetwarzania informacji

Wyborcza sytuacja decyzyjna jest oceniana w inny sposób w zależności od tego, czy dana osoba pracuje, czy też nie. Różnice dotyczą obszaru obciążenia decyzją. Osoby pracujące oceniają decyzje wyborcze jako bardziej trudne, niepewne i charakteryzujące się negatywnymi konsekwencjami. Dla osób pozostających bez pracy (a więc i bez własnych stałych dochodów) problem, na kogo zagłosować, jest o wiele prostszy.

Kolejną analizowaną kategorią jest wysokość dochodów uzyskiwanych przez osoby badane. W badaniach uwzględniono cztery kategorie dochodów: dochód 1 (wysokość do 500 zł), dochód 2 (wysokość w przedziale 501 do 1000 zł), dochód 3 (1001-1500 zł) oraz dochód 4 (powyżej 1501 zł). Uzyskane wyniki przedstawia tabela 4.

Tabela 4. Średnie wartości grup wyróżnionych na podstawie kryterium dochodu, odchylenia standardowe i efekty główne (F) liczone analizą wariancji ANOVA w ocenie wyborczej sytuacji decyzyjnej oraz istotne różnice między grupami mierzone testem Scheffégo.

Wymiary	Średnie				Odchylenia standardowe				F	p	Rodzaj decyzji	Poziom istotności różnic
	Dochód 1	Dochód 2	Dochód 3	Dochód 4	Dochód 1	Dochód 2	Dochód 3	Dochód 4				
trudność	3,78	3,49	4,88	2,83	1,60	1,54	1,59	0,96	3,68	0,02	2-3 3-4	0,07* 0,05
niepewność	3,33	3,36	4,54	3,21	1,07	0,99	0,88	1,12	4,60	0,01	1-3 2-3 3-4	0,01 0,05 0,05
racjonalność	5,40	5,55	6,16	5,53	1,35	1,38	0,67	1,06	1,09	ni		
wartościowanie	5,43	5,19	5,01	5,58	0,82	0,97	0,71	0,95	1,36	ni		
OD	3,56	3,43	4,71	3,02	1,22	1,06	1,13	0,90	4,79	0,01	1-3 2-3 3-4	0,05 0,01 0,01
SPI	5,41	5,37	5,59	5,56	0,93	1,08	0,53	0,95	0,23	ni		

N=120 [dochód 1 (do 500 zł) N=57; dochód 2 (501–1000 zł) N=41; dochód 3 (1001–1500 zł) N=11; dochód 4 (powyżej 1501 zł) N=11]

OD – obciążenie; SPI – sposób przetwarzania informacji

Wysokość dochodów różnicuje ocenę decyzji wyborczych w aspekcie obciążenia podejmowaną decyzją. W odrębny sposób przeżywają tę decyzję osoby o średnich dochodach (1001–1500 zł). Pozostałe osoby spostrzegają decyzje wyborcze podobnie.

Zbadane zostały również zależności pomiędzy płcią i kategoriami wieku a oceną wyborczych sytuacji decyzyjnych. Uzyskane wyniki nie wskazują jednak na istnienie takich związków. Płeć i wiek to istotne czynniki różnicujące sposób funkcjonowania, więc brak zróżnicowań w tym zakresie jest interesujący. Przyczyną takich wyników może być także nie do końca reprezentatywny dobór próby.

PODSUMOWANIE

Przeprowadzone badania ukazują znaczenie czynników socjokulturowych w różnicowaniu decyzji wyborczych. Są to decyzje podmiotowe, podejmowane przez wyborców, więc przez osoby aktywne politycznie.

Największe znaczenie w wyjaśnianiu zróżnicowania ocen decyzji wyborczych ma miejsce zamieszkania. To czynnik wyjaśniający zróżnicowanie wyników w większości wymiarów oceny. Środowiska miejskie i wiejskie są dotąd na tyle różne, że w odrębny sposób postrzegają perspektywę wyborów. To mieszkańcy wsi mają większą trudność

w podejmowaniu decyzji wyborczych, te decyzje stanowią dla nich duże obciążenie emocjonalne i poznawcze. Wybory są również dla nich sytuacją decyzyjną przeżywaną bardziej intuicyjnie i automatycznie. Decyzja wyborcza dla mieszkańców miast jest istotnie bardziej racjonalna, podejmowana z większą analizą poznawczą sytuacji decyzyjnej.

Te wyniki potwierdzają zdroworozsądkowe intuicje i dotychczasowe wyniki badań²². Mieszkańcy miast czytają więcej gazet, stykają się z większą ilością treści politycznych, dzięki temu w prostszy sposób tworzą schematy poznawcze pomocne w rozumieniu rzeczywistości politycznej kraju. Oczywiście nie musi to znaczyć, że decyzje mieszkańców miast są właściwsze (trudno mówić o takich kategoriach oceny), są natomiast z pewnością prostsze.

Duże znaczenie w ocenie wyborczych sytuacji decyzyjnych ma również aktywność zawodowa. Co ciekawe, posiadanie pracy jest czynnikiem podnoszącym trudność i niepewność, a więc w efekcie i obciążenie podejmowaną decyzją. Zapewne dlatego, że to ci ludzie mają więcej do stracenia. Osoby aktywne zawodowo w większym stopniu uczestniczą również w życiu społeczno-politycznym, więc dostrzegają zależności pomiędzy własną sytuacją życiową a tym, co dzieje się w kraju i kto za funkcjonowanie kraju odpowiada. Natomiast osoby nie posiadające pracy stają się bierne lub są bardziej bierne od swoich rówieśników (badani studenci). Jeśli uczestniczą w wyborach, nie angażują się mocno we własną aktywność polityczną, a więc decyzje wyborcze podejmują szybciej oraz z mniejszym obciążeniem poznawczym i emocjonalnym. Aktywność zawodowa nie różnicuje drugiego z czynników opisujących ocenę podejmowanej decyzji – sposobu przetwarzania informacji.

Trzeci czynnik socjokulturowy mający związek ze sposobem oceny decyzji wyborczych to wysokość dochodów. Czynnik ten różnicuje sposób oceny w perspektywie obciążenia decyzją, lecz zróżnicowanie to jest właściwie wynikiem odrębności jednej tylko grupy. Z czterech grup różniących się wysokościami uzyskiwanego dochodu (do 500 zł, 501–1000 zł, 1001–1500 zł oraz powyżej 1500 zł) istotnie różną ocenę prezentuje grupa o dochodach 1001–1500 zł. Bardzo podobnie wyborcze decyzje spostrzegają osoby zarabiające mało (nawet bardzo mało) oraz dużo, natomiast istotnie trudniejszą decyzję dotyczącą wyborów parlamentarnych przedstawiają osoby średnio zarabiające²³. Wydaje się, że to ci ludzie w największym stopniu wiążą swój poziom życia z aktualną koniunkturą w kraju. Dla nich fakt, kto będzie sprawował władzę, ma znaczenie w perspektywie odczuwania poczucia bezpieczeństwa. Osoby mało zarabiające wydają się być zainteresowane codziennymi sprawami, problemami własnego życia i zapewne w mniejszym stopniu (może już wcale) mają przekonanie, że poprawa ich losu zależy od wyboru określonej partii czy konkretnych kandydatów. Badani z grup o niskich dochodach nie dostrzegają w czynnikach politycznych źródeł poprawy swojej sytuacji (mogą to być osoby posiadające niski poziom zaufania do władzy). Natomiast osoby najlepiej zarabiające traktują wybory jako aktywność, którą podejmują zapewne ze względów innych niż merkantylne. Nie uzależniają swojej sytuacji materialnej od działań władzy, przekonane są raczej o własnej aktywności i zaradności życiowej. W większym stopniu są przekonane, że niezależnie od tego, kto wygra wybory i przejmie władzę, oni i tak będą dobrze finansowo

²² W. Cwalina, A. Falkowski, *Marketing polityczny...*

²³ Badania były przeprowadzone na Podkarpaciu, gdzie uzyskiwane średnie dochody należą do niższych w kraju.

funkcjonować²⁴. Stąd decyzja, na kogo głosować, kto aktualnie rządzi czy będzie rządzić w kraju, nie stanowi dla nich problemu.

Badane uwarunkowania socjokulturowe wpływają więc w większym stopniu na perspektywę obciążenia podejmowaną decyzją – ocenę jej trudności, złożoności i niepewności co do efektów wyboru. Ocena w perspektywie sposobu przetwarzania informacji – analiza poznawcza i ewaluacja podejmowanej decyzji – w małym stopniu jest uwarunkowana badanymi zmiennymi.

W aspekcie treściowym decyzji wyborczych, czyli wyboru określonej partii politycznej, porównano grupy wyborców dwóch zwycięskich partii PO i PiS. Obserwowane różnice dotyczą wieku i płci, podstawowych charakterystyk opisujących osobę ludzką. Na Platformę Obywatelską głosowały osoby młodsze oraz w większym stopniu kobiety. Pewnym zastrzeżeniem dotyczącym wartości przeprowadzonych badań może być niereprezentatywna grupa badanych osób. Uzyskane wyniki zgodne są jednakże z wynikami badań opinii publicznej prezentowanych bezpośrednio po wyborach.

Współczesne badania prowadzone w ramach psychologii politycznej wskazują na większy wpływ czynników innych niż socjokulturowe w wyjaśnianiu zachowań wyborczych obywateli. Ważne znaczenie ma perspektywa poznawcza (poglądy polityczne, poruszane problemy polityczne, *image* polityka...). Podstawowe charakterystyki osobowe człowieka, jak płeć, wiek, miejsce zamieszkania, dochód czy aktywność zawodowa, stanowią jednakże nadal kryteria klasyfikacji wyborców, tworzenia segmentów rynku wyborczego i przygotowywania określonego skutecznego przekazu medialnego w ramach marketingu politycznego przez partie czy konkretnych kandydatów²⁵. Takim bardzo widocznym przykładem w zakresie uwzględnienia zmiennych socjokulturowych była kampania Wojciecha Olejniczaka do Parlamentu Europejskiego w 2009 r., nakierowana na osoby młode i kobiety.

Uzyskane w prezentowanych badaniach wyniki pokazują, że badane uwarunkowania aktywności politycznej nie tylko mają wpływ na preferencje poszczególnych partii politycznych, lecz – nawet w większym stopniu – różnicują sposób oceny sytuacji decyzyjnych, a więc wpływają na tworzenie reprezentacji poznawczych podejmowanych decyzji. Pokazują więc potrzebę uwzględniania opisywanych zmiennych w szerszych modelach wyjaśniających decyzje wyborcze.

LITERATURA

- [1] Bolesta-Kukułka K., *Decyzje menedżerskie*, PWE, Warszawa 2003.
- [2] Brzeziński J., *Metodologia badań psychologicznych*, PWN, Warszawa 2004.
- [3] Epstein S., *Cognitive-Experiential Self-Theory*, [w:] *Handbook of Personality: Theory and Research*, red. L. Pervin, Guilford Press, New York 1990.
- [4] Crozier R., Ranyard R., *Cognitive Process Models and Explanations of Decision Making*, [w:] *Decision Making: Cognitive Models and Explanations*, red. R. Ranyard, W. R. Crozier, O. Svenson, Routledge, New York–London 1997.
- [5] Cwalina W., Falkowski A., *Marketing polityczny. Perspektywa psychologiczna*, GWP, Gdańsk 2006.

²⁴ J. Czapiński, *Dlaczego reformatorzy tracą poparcie społeczne*, [w:] *Podstawy psychologii politycznej*, red. K. Skarżyńska, Zysk i S-ka, Poznań 2002, s. 327.

²⁵ W. Cwalina, A. Falkowski, *Marketing polityczny...*

- [6] Czapiński J., *Dlaczego reformatorzy tracą poparcie społeczne*, [w:] *Podstawy psychologii politycznej*, red. K. Skarżyńska, Zysk i S-ka, Poznań 2002.
- [7] Goszczyńska M., *Percepcja i akceptacja ryzyka*, [w:] *Psychologia i poznanie*, red. M. Majerska, T. Tyszka, PWN, Warszawa 1997.
- [8] Klamut R., *Ryzyko w decyzjach. Percepcja różnych sytuacji decyzyjnych*, [w:] *Percepcja, ocena i akceptacja ryzyka. Wybrane zagadnienia*, red. R. Klamut, K. Michalski, Eikon Plus, Kraków 2006.
- [9] Kolańczyk A., *Czuję, myślę, jestem. Świadomość i procesy psychiczne w ujęciu poznawczym*, GWP, Gdańsk 1999.
- [10] Korzeniowski K., *Psychospołeczne uwarunkowania zachowań wyborczych*, [w:] *Podstawy psychologii politycznej*, red. K. Skarżyńska, Zysk i S-ka, Poznań 2002.
- [11] Koziński J., *Psychologia procesów przeddecyzyjnych*, PWN, Warszawa 1969.
- [12] Koziński J., *Psychologiczna teoria decyzji*, PWN, Warszawa 1977.
- [13] Król G., Wierzchowska G., *Budowanie wskaźników za pomocą analizy czynnikowej*, [w:] *Metodologia badań psychologicznych. Wybór tekstów*, red. J. Brzeziński, PWN, Warszawa 2004.
- [14] Lewicka M., *Is Hate Wiser than Love? Cognitive and Emotional Utilities in Decision Making*, [w:] *Decision Making: Cognitive Models and Explanations*, red. R. Ranyard, W. R. Crozier, O. Svenson, Routledge, New York–London 1997.
- [15] Maruszewski T., *Psychologia poznania*, GWP, Gdańsk 2001.
- [16] Nęcka, E., Orzechowski, J., Szymura, B., *Psychologia poznawcza*, PWN, Warszawa 2006.
- [17] Nosal C. S., *Psychologia decyzji kadrowych*, Wydawnictwo Profesjonalnej Szkoły Biznesu, Kraków 1997.
- [18] Nosal C. S., *Psychologia myślenia i działania menedżera*, Wydawnictwo AKADE, Kraków 2001.
- [19] Jost J. T., Sidanius J., *Challenges of decision-making*, [w:] *Political Psychology: Key Readings*, red. J. T. Jost, J. Sidanius, Psychology Press, New York 2004.
- [20] Lau R. R., Redlawsk D. P., *How Voters Decide: Information Processing during Election Campaigns*, Cambridge University Press, New York 2007.
- [21] Skarżyńska K., *Aktywność i bierność polityczna*, [w:] *Podstawy psychologii politycznej*, red. K. Skarżyńska, Zysk i S-ka, Poznań 2002.
- [22] Skarżyńska K., *Psychologia polityczna: główne tematy, ważniejsze dokonania i fazy rozwoju*, [w:] *Podstawy psychologii politycznej*, red. K. Skarżyńska, Zysk i S-ka, Poznań 2002.
- [23] Tyszka T., *Analiza decyzyjna i psychologia decyzji*, PWN, Warszawa 1986.
- [24] Tyszka T., Zaleskiewicz T., *Racjonalność decyzji*, PWE, Warszawa 2001.
- [25] Walesa C., *Psychologiczna analiza decyzji życiowo-doniosłych – empiryczne badania wybranych grup młodzieży*, [w:] *Wykłady z psychologii w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim 1985/86*, red. A. Biela, Z. Uchnast, T. Witkowski, RW KUL, Lublin 1988.
- [26] <http://wybory2007.pkw.gov.pl/SJM/PL/WYN/W/index.htm>

SOME SOCIOLOGICAL CONDITIONS OF ASSESSMENT OF VOTE DECISIONS

The presented article depicts the differences between cognitive representations of vote decisions depending on sociological conditions. This research was made using the decision assessment questionnaire which is constructed on the basis of the Osgood's semantic differential. The research was made on a group of over hundred persons. The data shows that such sociological variables as gender, age, income, job activity and place of living are important factors which differentiate assessment of vote decisions.